

Eski Eser Yağması ANADOLU'YU NASIL SOYDULAR

YAZAN: Mehmet ÖNDER

Sard
harabelerinde
bulunan ve
Amerika'ya
götürülüp getirilen
bu heykel başı
2500 yıllık bir Lidya
eseri. Bugün
İstanbul Arkeoloji
Müzesi'ndedir.

Sard eserleri, Kurtuluş Savaşı sırasında İzmir
yangını bahane edilerek bir vapurla Amerika'ya gönderildi

Alman talancılar

TANINMIŞ ilim adamı ve arkeolog **Theodor Wiegand**, Berlin'deki Kralliyet Müzesi adına Millet'te kazı yapmak üzere Osmanlı devletinden uzun vadeli bir ruhsat aldı. Millet eski çağların Ege Denizi'ne açılan önemli liman şehirlerinden biriydi. M.Ö. 1600 yıllarında kurulmuş, M.Ö. yedinci yüzyılda en parlak dönemini yaşamıştı. Yine M.Ö. 494 yılında Doğu'dan gelen Persler şehri yakmış yıkılmış, halkını Mezopotamya'ya sürmüşlerse de, şehir bir süre sonra eski ününe kavuşmuş, Romalılar devrinde Bergama krallarının idaresinde yeni yapılarla süslenmişti. Bizanslılar devrinde dağılan Millet, Osmanlı devrine ancak bir harabe olarak ulaşabilmişti. Arkeolog **Theodor Wiegand**, kazı ekibiyle işe, önce önemli yapıların bulunduğu yerlerde başladı. 1899'da başladığı kazılarda toprak altından çıkardığı mimari parçaları Berlin'e gönderiyordu. Bunlar arasında Güney Agora diye adlandırılan bir Roma çarşısının Kuzey Kapısı da vardı. Bu yalnız bir kapı değil, 15 metre yüksekliğinde muhteşem bir anıttı. M.S. ikinci yüzyıl ortalarında imparator **Antonius Plus** zamanında yapılmıştı.

Arkeolog **Theodor Wiegand**, Agora'nın bu Kuzey Kapısı'nın kırılan parçalarını ustalıkla yüze çıkardı. Bunları numaralayıp sandıklara yerleştirdi. İş, Berlin'e göndermeye kalmıştı. Bunda da zorluk çekmedi. Önce çok önemli parçaları İzmir'e göndererek vapura yükletti. Diğerlerini de (**Pek önemli parçalar değil, sadece yapı taşlarıdır**) diyerek Osmanlı devletinin izniyle ayrı bir vapurla Marsilya'ya, oradan da trenle Berlin'e sevk etti. Taşlar, Berlin Kralliyet Müzesi'nde (Şimdi Doğu Berlin Pergamon Museum), ayrı bir salonda, aslına uygun şekilde restore edildi. Noksanlarının büyük bir bölümü tamamlandı. Bergama Zeus tapınağının az ötesinde yerini aldı. Anıtın çevresine ve bitişik salonlarına Millet'ten çıkan heykel ile üç ayaklı bronz kazan yerleştirildi. Kazan gerçek bir şaheserdi.

Theodor Wiegand, Millet'teki kazılarını Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürdürdü. Türk devri eserlerine de meraklıydı. 1913 yılında Batı Berlin'in Dahlem semtinde yaptırdığı evine, İstanbul Arnautköy'teki eski bir Osmanlı evinin işlemeli tavanını satın alarak yerleştirdi. Bahçesini de yine İstanbul'dan getirdiği eski bir Osmanlı çeşmesiyle süsledi. Ev bugün müze olarak Dahlem'deki Alman Arkeoloji Enstitüsü'ne idaresi altında ziyarete açıktır.

SARD ESERLERİ

Ankara-İzmir karyolu üzerinde ve Salihi yakınlarındaki Sard (Sardis) harabeleri, bu bölgede üç bin yıl önce kurulan Lidya devletinin başkenti olarak bilinir. O zamanlar, altın madenleri ile tanınan Lidya devletinin zenginliği ile şöhrat yapmış ünlü Kralı **Krezüs**'ün hazineleri dillere destan olmuş, başkent Sard şehri, çağın göz alıcı, muhteşem mimari eserleriyle süslenmişti. Ne var ki, M.Ö. 547 yılında, Lidya Kralı **Krezüs**, Doğu'dan Anadolu'ya akın eden Pers (İran) Kralı **Kurus**'a yenilmiş, hazineleri İran'a taşınmış, Sard şehri de yakılıp yıkılmıştı. M.Ö. 334 yılında Makedonyalı

Alman arkeolog, Agora'nın kapısının parçalarını sandıklara yerleştirdi. Önce çok önemli parçaları dışarı kaçırdı. Geri kalanları da önemsiz taş parçaları diyerek izin alarak götürdü

Wiegand adındaki Alman, Berlin'deki evine Arnautköy'deki eski bir Osmanlı evinin tavanını satın alarak yerleştirdi. Bahçesini de yine İstanbul'dan getirdiği çeşme ile süsledi. Ev şimdi müze

Büyük İskender ve ondan sonrakiler, Sard şehri onarmış, meşhur Artemis Tapınağı'nı yapmış, Romalılar ve Bizanslılar devrinde Sard, yine Ege Bölgesi'nin önemli şehirlerinden biri olmuştur. Anadolu'nun Selçuklular eliyle Türkleştirilmesinden sonra Sard şehri artık terk edilmiş, bir harabe görünümünü almış, Osmanlılar devrinde tamamen unutulmuştur.

1910 yıllarına doğru Amerika'da kurulan (Sard Kazıları Cemiyeti), Princeton Üniversitesi ile işbirliği ederek, Prof. **H.C. Butler** idaresindeki bir kazı heyetini Sard'a göndermiş, Osmanlı devletinden alınan izinle, Sard'da kazılara başlamıştır. 1914 yılına kadar meydana çıkarılan heykeller, mimari parçalar, madeni ve seramik buluntular, altın sikkeler, Sard'da yapılan bir depoda koruma altına alınmış, Birinci Dünya Savaşı'nın patlaması ile kazılar son verilmiştir. Savaş yıllarında Sard'daki depoda korunan eserler, 1918 yılında İzmir'e taşınarak "**Sultanı Mektebi**" amburlarına yerleştirilmiş, derken İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ile, eserler Yunanlıların eline geçmiştir.

Amerikalılar, Yunan işgali sırasında yeniden kazılara başlamış, bu kere çok değerli otuz altın Lidya sikkesi bulmuşlardır. Büyük Taarruz'un parlak bir zaferle sonuçlandığı günlerde, Amerikalılar, Yunanlıların elinde bulunan Sard eserlerine de el koyarak tüm eserleri 56 sandığa yerleştirmiş, İzmir yangınına bahane ederek, bir vapurla Amerika'ya göndermişlerdir.

Olayın asıl ilgi çeken yönü bundan sonra başlamıştır. Türk müzeciliğinin temel taşlarından biri olan ve müzecilerimizin babası sayılan değerli bilgin **Halil Edhem (Eldem)** işe el atmış, 30 altın sikkenin

Aydın'da (Tralles) bulunan ve Sard eserleri ile birlikte Amerika'ya götürülen mermer heykel, şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir.

birkaç ağır parçanın dışında, 53 sandık eserin aynen Türkiye'ye iadesi kabul edilmiş, sandıkların 25 Haziran 1924 günü Amerika bandıralı Sabotawan vapuruna yüklenecek İzmir'e gönderildiği bildirilmiştir. Sard eserleri ikinci defa Atlas Okyanusu'nu aşmakla birlikte, **Halil Edhem (Eldem)** meseleyi kapatmış değildir. Sard kazılarında meydana çıkarılan ve İzmir'de Amerikan Konsolosluğu'nda korunan 30 altın sikkeleri, ama Metropolitan Müzesi'nde sergilenmek üzere Türkiye'ye gönderilen Sard eserlerinden birkaç parça kendilerine hediye edilmesini istemişlerdir. Bu istek **Halil Edhem** ve bakanlar kurulunca kabul edilmiş, önce altınların teslimi şart koşulmuştur. Altınlar da iade edilince, **Halil Edhem**, Sard eserlerinden pek önemli olmayan üç-beş parçayı Amerikalılara hediye etmiştir. Amerikalılar gönderilen eserleri sergileyecek görmediklerini, hiç olmazsa, bir-iki güzel eserin verilmesini rica ederlerse de **Halil Edhem**:

"Artık mesele kapanmıştır" diyerek dosyayı arşive göndermiş, Sard soygunu da **Halil Edhem Bey**'in üstün çabaları ve başarısı ile Türkiye lehine sonuçlanmıştır.

Bugün Sard'da, Amerika Harvard ve Cornell Üniversitesi bilim adamları tarafından yine kazılar yapılmakta, tarihi yapılar restore edilmektedir. Kazılardan çıkan eserler ise, Türk arkeologları tarafından hemen kayda alınarak Manisa Müzesi'ne gönderilmekte veya Sard'daki müze deposunda korunmaktadır.

KAYBOLAN ÇİNİLER

Sanat tarihçisi dostumuz Prof. **Se-mavi Eylce**'nin araştırmalarına göre (Çağrı Dergisi, Sayı: 202-1974), İstanbul'da, eski eserler meraklısı **Sorlin Dorigny** adlı Fransız bir diş doktoru oturmuştur. Bu zatın babası da Osmanlı sarayında diş doktorudur. Bu yüzden **M. Dorigny**, oldukça nüfuzlu bir kimse. Üstelik usta bir çini eser tairicisidir. Piyale Paşa Camii ile İstanbul'daki bazı camilerin çinilerinin aslına uygun tairimleri bu kişiye havale edilmiştir. Onun onarım maksadıyla birçok çiniyi yerinden sökerek, yerlerine alçıdan boyanmış levhalar koyduğunu, bu işin sonradan anlaşıldığını, merhum müzeci **Halil Edhem** de (Camilerimiz İst. 1933) adlı eserinde yazmaktadır. Dişçi **Dorigny**, Piyale Paşa Camii çinilerinin yerinden sökerek 1889 yılında Paris'e getirmiş ve **G.Papst** adıyla, Louvre Müzesi'ne satmıştır. Esasen dişçi **Dorigny**, 1920 yılından sonra Paris'e yerleşmiş, Paris'teki evi İstanbul'dan topladığı eski eserlerle, bir müze gibi donatılmıştır. Berlin, Viyana, Lizbon Köln müzelerindeki Piyale Paşa Camii kermerli çinilerinin de yine dişçi **Dorigny** eliyle bu müzelerle satıldığı anlaşılmaktadır.

Bugün Avrupa'nın birçok müzesinde yer alan halı, kumaş, çini, yazma eser gibi Türk eserlerinden çoğunun, **M.Dorigny** eliyle bu müzelerle satıldığı envanter kayıtlarından anlaşılmaktadır. Piyale Paşa Camii çini panoları bunun belirgin bir örneğidir.